

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ SU PROJELERİ VE OLASI ETKİLERİ

Son 30 yıldaki hızlı ekonomik büyümesine paralel olarak Çin, giderek artan bir oranda enerji ve tabii kaynaklar ile büyük tüketim ihtiyacını karşılama sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla daha fazla verimlilik ve daha çok kârı amaçlayan endüstriyel üretime ağırlık veren ülke, birçok devasa altyapı projesini gerçekleştirebilmek için doğal çevreyi değiştirmekten hiç çekinmemektedir. Zaten dünyanın genel sorunu olan çevre kirliliği konusunda rekor seviyelere ulaşan Çin'in, özellikle enerji ve su yönetimi alanlarındaki büyük projelerinin olası çevresel etkileri oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda Çin'in en büyük enerji ve pamuk üretim alanı olan Doğu Türkistan bölgesindeki büyük su projeleri ve olası etkileri, hem bölge açısından hem de komşu ülkeler açısından incelenmesi gereken konulardandır.

Denizden uzak olması ve yüksek dağlarla çevrili olması nedeniyle karasal kurak iklimin hakim olduğu Doğu Türkistan'da, yıllık ortalama yağış sadece 170.6 mm düzeyindedir. Dolayısıyla bölgede su yönetimi önem arz eden konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Pekin yönetimi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi (SUÖB) olarak adlandırdığı Doğu Türkistan'a yönelik su projelerinde öncelikli çeşitli su barajlarının yapılmasına ağırlık vermektedir. 1949'da Doğu Türkistan'da sadece 3 su barajı bulunurken, 1950'lerden sonra bölgede bakır toprakların büyük ölçüde tarıma açılması ve buraya Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusu'nun konuşlandırılmasıyla beraber sulu tarımın da artırılması, bölgede çeşitli su barajlarının yapılmasını hızlandırmıştır. 2000'de bölgedeki su barajlarının sayısı 485 ve toplam depolama kapasitesi 6.7 milyar metreküp iken, 2020'de bölgede yapılan ve yapılmakta olan su barajlarının toplam sayısı 724'e ve toplam depolama kapasitesi ise 29 milyar metreküpe ulaşmıştır. Söz konusu verilere göre, 2000'lerden sonra Doğu Türkistan'da su barajı yapımının arttığını görmekteyiz. Özellikle 2010-2020 arasında bölgede yeni 136 su barajı inşa edilmiştir. 2030'a kadar ise, bölgede ilave 30 orta ve büyük su barajının yapılması planlanmaktadır.

Kullanım amacı açısından değerlendirildiğinde, Doğu Türkistan'daki su barajları öncelikle sulu tarım için kullanılmaktadır. 2020 verilerine göre, bölgedeki toplam tarım arazisi 6.2 milyon hektar iken, onun %80'ini sulu tarım alanı oluşturmaktadır. Nitekim bölgedeki tarım sektöründe kullanılan su toplam yıllık su tüketiminin yaklaşık %95'ine tekabül etmektedir. Örneğin, 2020'de bölgenin 54.993 milyar metreküplük toplam su tüketiminin 50.003 milyar metreküpü tarım sektöründe, 1.152 milyar metreküpü sanayide ve 1.749 milyar metreküpü evsel kullanımında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Doğu Türkistan'ın Çin'in en büyük pamuk üretim alanı olduğu dikkate alındığında, bölgedeki tarımsal su tüketiminin büyük kısmının pamuk arazilerinin sulanmasında kullanıldığı belirtilir. Örneğin, 2021'de bölgede 2.506 milyon hektar arazide pamuk yetiştirilirken, yıllık pamuk

üretimi, Çin'in toplam pamuk üretiminin yaklaşık %90'ına denk gelen 5.129 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca, Doğu Türkistan'daki su barajlarının bir kısmında hidroelektrik santrali de bulunmaktadır. Özellikle dağlık yerlerdeki su barajları hidroelektrik üretiminde kullanılmaktadır. İstatistikî verilere göre, günümüzde Doğu Türkistan'ın dağlık bölgelerinde inşa edilmiş, yaklaşık 6.800 MW kurulu güce ve yıllık 22 milyar kWh elektrik üretim kapasitesine sahip 63 hidroelektrik santrali bulunmaktadır. Söz konusu hidroelektrik santrallerin en büyüğü olan Artaş Hidroelektrik Santrali, 2015'de 10.986 milyar yuan (yaklaşık 1.733 milyar dolar) yatırımla inşaatı başlayıp, Ağustos 2021'den itibaren ise elektrik üretmektedir. Tarım Nehri'ni besleyen Yarkand Nehri'nde yer alan Artaş Hidroelektrik Santrali'nin kurulu gücü 775 MW olup, yıllık 2.186 milyar kWh elektrik üretmesi beklenmektedir.

İrtiş'ten Su Temini Projesi, Çin'in son 25 yıldaki Doğu Türkistan'daki en büyük su projelerinden biri olarak gösterilebilir. Diğer bir deyişle 1997'de başlayan İrtiş-Karamay-Urumçi Kanalı olarak ta adlandırılan söz konusu projenin çalışmaları hala devam etmektedir. Söz konusu projenin genel planı 1997'de Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından kabul edilmiş ve 2000'de №869 kararıyla onaylanmıştır. Dahası söz konusu proje 2009'da Çin Devlet Konseyi tarafından SUÖB İrtiş Havzasını Geliştirme Genel Planı olarak geliştirilmiştir. Proje çerçevesinde 840 kilometre kanal, 5 su barajı, 1 hidroelektrik santrali, 8 su tüneli ve 2 su pompa istasyonunun yapılması planlanmıştır. Devasa su projesi İrtiş'ten Karamay'a Su Temini, İrtiş'ten Urumçi'ye Su Temini ve İrtiş'ten Kumul'a Su Temini olmak üzere 3 büyük aşamadan oluşmaktadır. Projenin ilk aşamasında 1997-2001 yılları arasında 248.2 milyon metreküp kapasiteli No. 635 Su Barajı, 136 kilometrelik ana kanal ve 324 kilometrelik Karamay Kanalı inşa edilmiştir. İkinci aşamasında 2001-2019 yılları arasında No. 500 Su Barajı ve 364 kilometrelik Ürümcü Kanalı tamamlanmıştır. Üçüncü aşamasında ise, İrtiş Nehri'nin Kara İrtiş Nehri ile kesiştiği yerde inşa edilen Karasuk barajından Kurban-Tungut çölünün doğusu üzerinden Shonzhı ilçesindeki Koskuduk (Shuangjinzi) barajına ve oradan Kumul şehrindeki Santanghu barajına kadar toplam 283 kilometrelik kanal yapılmaktadır. Kanal üzerinden İrtiş Nehri'nden yılda 500 milyon metreküp su çekilmesi planlanmaktadır. Genel olarak İrtiş'ten Su Temini Projesi kapsamında Çin, İrtiş Nehri'nin Karamay ve Ürümcü başta olmak üzere Kuzey Tianshan Ekonomik Bölgesi'ndeki ve Kumul şehrindeki sanayi tesislerinin su ihtiyacını karşılamam yanı sıra, kanalları geçtiği ilçelerdeki yaklaşık 140 bin hektarlık tarım arazisini sulamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda İrtiş Nehri'nden yılda 3.38 milyar metreküp su çekilmesi öngörülmektedir.

Ancak, son yıllarda bölgedeki aşırı su kullanımı giderek dikkat çekmektedir. Günümüzde Doğu Türkistan'daki mevcut su kaynaklarının kullanım derecesinin %70'in üzerinde olduğu ve yeraltı sularının azaldığı bilinmektedir. Bölgedeki su barajlarının belirli büyük nehirler üzerinde kuruluş olması ve aşırı su tüketimi, bazı nehirlerin su düzeyinin azalmasına, hatta aşağı kesimlerinin kurummasına neden olmaktadır. Örneğin, Doğu Türkistan'da ırılı-ufaklı toplam 3.441 nehir bulunurken, 724 su barajı sadece 293 nehir üzerinde inşa edilmiştir. Bölgedeki su projelerinden kaynaklanan en büyük sorunlardan biri ise, Tarım Nehri'nin aşağı kesiminin kuruması ve Tarım Nehri Havzası'nın giderek kuraklaşmasıdır. Bu noktada ifade edilmesi gerekir ki, Tarım Nehri ve onu besleyen nehirlerde yaklaşık 60 su barajı bulunmaktadır. Çin araştırmalarına göre, Tarım Nehri'nin alt kolu olan Konqi nehrinde 1958'de Puhui barajı ve 1962'de Aksupu barajının inşa edilmesi nedeniyle gölü besleyen akarsuyun neredeyse tamamen kesilmesi, Lop Nur Gölü'nün kurummasının ana nedenlerinden birisidir. Ayrıca, 1958-1960'da inşa edilen ve 1972'de genişletilen Daxihaizi barajı Tarım Nehri'nin 363 kilometrelik alt kesiminin ve kuyruk ucundaki Taitema Gölü'nün kurummasına neden olmuştur.

Komşu ülkeler açısından değerlendirildiğinde, Çin'in İrtiş ve İli nehirlerindeki su barajları ve özellikle İrtiş'ten Su Temini Projesi, Kazakistan'ı da endişelendirmektedir. Elde edilen verilere göre Çin, İli Nehri ve İrtiş Nehri'nde ve onları besleyen diğer nehirler üzerinde şimdiye kadar 30'a yakın su barajı ve hidroelektrik santrali inşa etmiştir. Dolayısıyla son yıllarda Kazakistan'a geçen İli Nehri ve İrtiş Nehri'nin su düzeyinde belirli bir azalış görülmektedir. İli Nehri'nin azalması Balkaş Gölü'ndeki su düzeyinin, İrtiş Nehri'nin azalışı ise Zaysan Gölü'nün su düzeyinin azalmasına neden olmaktadır. Sınıraşan sular konusunda Kazakistan ve Çin arasında bazı müzakereler yapılmasına rağmen, nihai sonuca varılamamıştır. Yabancı uzmanlara göre, söz konusu sınıraşan su sorunları önümüzdeki dönemde Çin ve Kazakistan arasında anlaşmazlıklara neden olma riskini taşımaktadır.

Özet olarak, Çin'in Doğu Türkistan'daki su projeleri, bölgedeki tarım ve sanayi sektörünün gelişmesine katkı sağlamakla birlikte, aşırı su kullanımı nedeniyle olumsuz etkiler de yarattığı söylenebilir. Pekin yönetiminin son yıllardaki bölgeye yönelik ticari-ekonomik, enerji ve nüfus politikaları dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde bölgedeki enerji odaklı sanayi sektörünün büyümesi ve nüfusun çoğalması nedeniyle su tüketiminin de giderek artacağı tahmin edilebilir. Dolayısıyla aşırı su tüketiminden kaynaklanan sorunların da artarak devam edeceği ifade edilebilir. Bu nedenle Çin ile birçok sınıraşan suyu paylaşan Kazakistan'ın Doğu Türkistan'daki su projelerini daha yakından takip etmesi ve olası etkilerini değerlendirmesi gerekmektedir.

Yazar Omirbek Hanayi,

Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Türkiye ile Ermenistan, normalleşme ilişkileri için ikinci tur müzakereleri Viyana'da gerçekleştirdi. Tarafları özel temsilciler Türkiye Büyükelçisi Serdar Kılıç ve Ermenistan Meclis Başkan Yardımcısı Ruben Rubinyan temsil etti. Normalleşme süreci, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını, kapalı sınırların açılmasını ve iki ülke arasında ekonomik, ticari ve ulaşım projelerinin başlatılmasını önermektedir (Hurriyetaidailynews.com, 24.02.2022).
- Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Özbek-Türk iş birliğinin gelişimini ele alan liderler, ticaret ve ekonomik alanda ikili ortaklığın olumlu dinamiklerini kaydettirler. Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca bölgesel ve uluslararası siyasetin bir dizi meselesine de değinerek, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Taşkent'te yapılacak bir sonraki toplantısının hazırlıklarını ele aldı (Centralasia.news, 26.02.2022).
- Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, Rusya Federasyonu Konseyi (Rusya Parlamento Üst Meclisi) Başkanı Valentina Matviyenko'yu kabul etti. Taraflar, Tacikistan ile Rusya arasında çeşitli alanlarda dostane iş birliğinin daha da genişletilmesi ve bu yöndeki beklentileri ele aldılar. Cumhurbaşkanı Rahman'ın iki ülke arasındaki yüksek düzeydeki iş birliğinden ve Valentina Matviyenko'nun Tacikistan ile Rusya arasındaki stratejik ortaklığın genişletilmesine yaptığı kişisel katkısından duyduğu memnuniyeti dile getirdiği bildirildi (ASIA-Plus, 25.02.2022).
- Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev, Avrupa Birliği (AB) Orta Asya Özel Temsilcisi Teri Hakala ile görüşti. Görüşmeler sırasında taraflar, Kırgızistan ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklığı ve iş birliğini daha da genişletmeye karşılıklı olarak hazır olduklarını teyit ettiler. Kırgız Cumhuriyeti-AB ve AB-Orta Asya düzeyinde çalışmalar yapılması için pratik adımların geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varıldı (Kabar, 24.02.2022).
- Ukrayna'nın işgalinden sonra birçok ülke Rusya'ya yaptırım kararı aldı. Rusya, Batı yaptırımlarına asimetrik bir şekilde yanıt vermeyi planlamaktadır. Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dmitri Medvedev, Rusya'nın, ABD, AB ve diğer dostane tutum içerisinde olmayan bölgelerde kayıtlı kişilerin mülklerini kamulaştırılabileceğini dile getirdi. Medvedev, Rusya'nın, Rus vatandaşlarının ve yurtdışındaki şirketlerin varlıklarının dondurulmasıyla tehdit edildiğini bildirerek, bu hususta ülkenin konuyla ilgili bir yasası olduğundan bahsetti (TASS, 26.02.2022).
- Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Kazakistan'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirecek, burada Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev ile çevrimiçi bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sırasında taraflar, ekonomik iş birliğine vurgu yaparak Kazak-Türk stratejik ortaklığının gelişmesine yönelik beklentileri ele aldılar. Tokayev, Türk şirketlerinin katılımla gerçekleştirilecek ortak projelere olan desteğini yineledi. Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin, Kazakistan'ın siyasi ve ekonomik reformlarına olan tam desteğini dile getirdi (Kazinform, 24.02.2022).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Kazakistan Başbakan Yardımcısı Roman Sklyar geçtiğimiz günlerde araçlar ve tarım makineleri için geri dönüşüm ücreti oranının %50 oranında düşürüleceğini duyurdu. Sklyar, geri dönüşüm ücretlerinin toplanmasından elde edilen 461,8 milyon dolarlık fonun nüfusun yararına kullanılacağını da sözlerine ekledi. Özellikle, yerli üretim tercihli otomobil kredileri için yıllık %4 ve sıfır peşinat ile 230,9 milyon dolar tahsis edilecektir. Hükümet, 70 binden fazla Kazakistan vatandaşının uygun fiyatlarla araç satın alabileceğini tahmin etmektedir (Qazaq TV, 23.02.2022).
- Kazakistan, Çin sınırındaki yönetim kontrolünü güçlendirdi. Sonuç olarak, Çin'den gelen mal akışları yeniden Kırgızistan sınırına yönlendirildi. 2022 yılının başından bu yana Çin'den Kırgızistan'a yapılan ithalatta 5 kat, Kırgızistan'dan Kazakistan'a yapılan ithalatta 2,5 kat artış yaşandı. Yılın başından bu yana, sınır kapılarındaki gümrük ödemeleri ve vergi mabzularının %23, hacmin ise %26 oranında azaldığını belirtmek gerekir (Kabar, 22.02.2022).
- Özbekistan, yeni hidroelektrik santralleri inşa ederek enerji sektörünü modernize etmeyi planlamaktadır. Enerji Bakanlığı, Özbekistan'ın 2022-2026 kalkınma stratejisine uygun olarak toplam 868 MW kapasiteli 15 yeni hidroelektrik santrali kuracağını ve çalışan 5 HPP'nin daha modernize edileceğini duyurdu. Sonuç olarak, 2026 yılına kadar ülkenin hidroelektrik santrallerinin toplam kapasitesi 2,920 MW'a ulaşacaktır (Kun.uz, 21.02.2022).
- Asya Kalkınma Bankası (AKB) Tacikistan Ülke Direktörü Shanny Campbell, 2022'de Banka'nın Tacikistan'a 193 milyon dolar bağışlayacağını bildirdi. Mali yardım, Duşanbe'deki kentsel altyapının geliştirilmesini desteklemeyi, enerji ve finans sektörlerini iyileştirmeyi, afetlere karşı dayanıklılık oluşturmaya ve yol bakımını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Campbell, bankanın önümüzdeki üç yıl içinde Tacikistan'a hibe olarak 465 milyon dolar tahsis etmeyi planladığını kaydetti. AKB, 1998'den beri Tacikistan'a 2,2 milyar dolar değerinde mali yardım sağlamıştır (Asia-Plus, 23.02.2022).
- Azerbaycan, Rusya ve İran enerji iş birliğini güçlendirmeyi planlamaktadır. Ülkelere Enerji Bakanları geçtiğimiz günlerde Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nun oturum aralarında Katar'ın Doha kentinde düzenlenen üçlü toplantıda enerji konularını görüşti. Taraflar özellikle Kuzey-Güney Enerji İletim Koridoru oluşturmak için yapılan çalışmalara odaklandılar. Bakanlar, elektrik koridorunun üç ülke için önemini ve projenin fizibilite çalışmasının hızlandırılması gerektiğini vurguladılar (AzerNews, 24.02.2022).
- Rusya Merkez Bankası'nın 630 milyar dolar tutarındaki tüm rezervleri, ABD ve Batı yaptırımlarının hedefindedir. Batılı ülkeler, Rusya Merkez Bankası'na karşı daha fazla yaptırım uygulama olasılığını araştırmaya devam etmektedir. Yaptırımlar, Rusya Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına fiilen müdahale etmek için Batı bankalarıyla işlem yapmasını engellemektedir. Rusya para birimini desteklemek için ruble satın almak zorundadır (TASS, 27.02.2022).

Toplum ve Kültür

- Türkiye ve Bosna Hersek, Bosna-Hersek'in bağımsızlığının 30. yıldönümünü ve iki ülke arasındaki ikili ilişkileri kutlamak için Bosna vatandaşlarına özel bir eğitim projesi başlattı. "Kültürlerarası Stratejik İletişim Üzerine Uygulamalı Eğitim Programı" adı verilen üç haftalık proje, kültürlerarası stratejik iletişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Etkinlik, Yunus Emre Enstitüsü tarafından düzenlenmekte olup, Bosna Hersek'in birlik ve bütünlüğünü gösteren, uluslararası arenada "barış elçisi" olarak görev yapacak gönüllülerin yetiştirilmesini kapsamaktadır (Tirtworld.com, 23.02.2022).
- Moğolistan ve Türkiye, yüksek öğrenim için bir İşbirliği Memorandumu hazırladı. Belge, Moğolistan Eğitim ve Bilim Bakanı Luvsantsersen Enkh-Amgalan ile Türkiye'nin Moğolistan Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Zafer Ateş'in görüşmesi sırasında imzalandı. Bakan Enkh-Amgalan, Türkiye Hükümeti tarafından sağlanan burslara katılan Moğol öğrenci sayısının artırılması çağrısını bulularak, memorandum ile eğitim sektöründe önemli sonuçlar elde edileceğine dair inancını dile getirdi (Montsame.mn, 22.02.2022).
- Suudi Arabistan'ın Tacikistan Büyükelçisi Waleed bin Abdulrahman Al-Reshaidan, Suudi Arabistan'ın, Ramazan ayında Tacikistan'daki 9,500 savunmasız aileye yardım sağlayacağını duyurdu. Kral Selman Yardım ve İnsani Çalışmalar Merkezi (KSRelief) savunmasız ailelere yardım sağlayacaktır. Suudi Arabistan, Tacikistan'da KSRelief aracılığıyla savunmasız ailelere toplam 12 milyon dolar tutarında insani yardım sağlamıştır (ASIA-Plus, 24.02.2022).
- Kırgızistan'ın Türkiye Büyükelçisi Kubançbek Omuraliev, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet Ünüvar ile görüşti. Görüşmede taraflar, Ankara Üniversitesi ile Kırgız üniversiteleri arasında iş birliğinin geliştirilmesi gereğine dikkat çekti. Ayrıca Büyükelçi Omuraliev'in üniversitede Kırgızistan-Türkiye ilişkileri üzerine bir konuşma yapmasının yanı sıra Kırgızistan'ın eski tarihine, zengin kültürüne, doğal güzelliklerine ve geleneksel yaşamına adanmış bir fotoğraf sergisi düzenlemeyi de kabul ettiler (Kabar, 25.02.2022).
- Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY Genel Sekreteri Düsen Kaseinov, Bakan Yardımcısı Özgül Özkan Yavuz başkanlığındaki Türkiye Kültür Bakanlığı heyetiyle bir araya geldi. Taraflar, Türk Dünyası ülkeleri ile ortaklaşa düzenlenecek yeni kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmesine yönelik hususları ele aldılar. Taraflar, Türk ülkelerinde kültür ve sanatın tanıtılması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak için iş birliği yapmaya hazır olduklarını ifade ettiler (Turksay.org, 22.02.2022).
- Özbekistan Hükümeti, BM kuruluşlarıyla ortaklaşa, Ortak Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) Fonu tarafından desteklenen ilk BM ortak programını tamamladı. Fon, SDG'lerin gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeyi hızlandırmak ve çok taraflı iş birliğini geliştirmek için sosyal koruma sistemlerini iyileştirmeyi amaçlayan programa 2 milyon dolar tahsis etti. Hükümet ve BM'nin ortak çabaları sayesinde daha fazla insan sosyal yardımlara ve sosyal hizmetlere erişebildi (Unicef.org, 25.02.2022).